

MAGT OG AFMAGT I INDIVIDETS LIV

Jasmin Richter

Magt forstås ofte som noget, nogen har i en given situation eller i et bestemt tidsrum, eksempelvis en person eller en bestemt klasse. Spørgsmålet om autonomi og frihed læner sig her op ad magtbegrebet på sådan en måde, at magt ofte drejer sig om, hvor meget magt eller afmagt det enkelte individ har i forhold til sin livssituation. I forbindelse med mennesker, der har oplevet trauma, taler man ofte om, at det for det enkelte menneske handler om at søge at generobre følelsen af magt i sit eget liv. Men hvad enten man taler om en magtfølelse eller magt i det hele taget, er det så overhovedet muligt at erhverve sig denne? Hos Michel Foucault beskrives magt som en 'usynlig force', der er aktiv i en kontrol af individet, idet vi aldrig vil kunne gøre os fuldt ud bevidste om magtens mekanismer og indvirkninger på vores liv. Denne artikel kaster lys over Foucaults magtforståelse og søger at belyse, hvilke muligheder vi som mennesker har for at forandre vores eksisterende livsgrundlag, hvor går grænserne for vores autonomi, og hvor meget indflydelse har vi reelt på vores eget liv?

1. Introduktion: Foucault om magt

Magt opfattes traditionelt set som noget, man kan erhverve, genfinde eller miste. Denne opfattelse af magt står i kontrast til Foucaults magtopfattelse. I sin magtteori/magtanalytik beskriver Foucault magt som et allestedsnærværende fænomen og karakteriserer magt som en udøvet magt, som intet individ kan være i fuld besiddelse af eller fuldt ud bevidst om. I Foucaults optik er magt et fænomen, der gennemsyrrer alle aspekter af vores adfærd og handlinger, men som eksisterer i det skjulte og på den måde indvirker på vores hverdag ad 'mystiske veje' (Foucault, 1994). Denne lidt alternative forståelse af magt rejser nogle interessante spørgsmål, når vi skal forsøge at forstå individets autonomi og handlemuligheder. Hvis magt ikke er noget, vi kan have eller på nogen måde være i fuld besiddelse af eller endog fuldt ud bevidste om, hvor meget autonomi har vi så i forhold til at forandre og ændre vores eksisterende livsgrundlag?

Med sine genealogiske undersøgelser af magtfænomenet søgte Michel Foucault at vise os, hvorledes magt fungerer, og samtidig hvordan forskellige magtmekanismer er aktive i en kontrol af individet. Dette ved at påpege hvordan magt altid indgår som et element i givne diskurser. Magt blev nærmest beskrevet af Foucault som en 'usynlig force', der indvirker på alt, inklusive de tanker vi har og gør os om os selv og vores omverden. Magten eksisterer ifølge Foucault så at sige ikke i sig selv, som en absolut magt, men kun som en udøvet magt. Det kan måske være lidt svært at følge Foucaults teori her, for på hvilken måde er det muligt for et individ at udøve en magt, som det ikke har om ikke andet så i øjeblikket, hvor magten udøves? Pointen her er dog, at Foucault anskuer magt som diskontinuerlig og derved uforudsigelig, og at magten (eftersom den ikke indeholder nogen substans eller kerne) kun kan eksistere i aktiviteten. Dette er også grunden til, at magt er et relationelt begreb i Foucaults optik. Magten kommer til udtryk i relationer i spændingsfeltet imellem individer og kan tage sig ud på utallige måder. Som individer kan vi således godt have en intention om, hvad vi vil gøre, og hvilke resultater vi kan forvente, men vi kan så at sige ikke bestemme udfaldet eller konsekvenserne af vores handlinger, og derfor bliver magt heller ikke noget, vi kan indfange.

2. Kulturen

Som individer er vi en del af en kultur og et samfund, som har etableret diverse institutioner med det formål at varetage og få vores samfund til at fungere på en måde, så vi kan leve sammen uden at ødelægge hinanden. Vi har således etableret en konkret lovgivning, moralkodekser og diverse normer for god opførelse etc., og alle de forskellige kategoriseringer, forklaringer og holdninger, som ligger til grund herfor, illustrerer ifølge Foucault det kæmpe komplekse net af fortolkninger, der viser os, hvorledes magt fungerer. Foucault skelner imellem forskellige magtformer eller magtmekanismer, som kan spores i vores samfund i dag. En af de vigtigste magtformer, som jeg mener, han peger på, er den, han kalder 'disciplinærmagten'. Den disciplinære magt er den magtform, der blandt andet har indflydelse på, hvorledes vores individualitet skabes og kan siges at tilhøre konformiteten i vores samfund og således også de dominerende moralkodekser og normanvisende kategoriseringer, der findes her. Dette set i forhold til at Foucault refererer til denne magtform, når han taler om normen. Således henviser han til denne magtform i illustrationen af, hvorledes konformiteten er medvirkende i skabelsen af individualiteten. Man kan sige, at det konforme samfund er med til at øge muligheden for individualitet. Forstået på den måde, at det er det konforme samfund, der tegner retningslinjerne for det 'normale' og derved som effekt af dette også fastsætter retningslinjerne for det 'unormale'. Det, der ligger uden for normen, træder således først i karakter ved en stabilise-

ring af normen. At det er normen, der baner vejen for det unormale, er blot en af mange eksempler på, hvorledes magten fungerer ifølge Foucault. Det konforme samfund har ikke til hensigt at bane vejen for det unormale (tværtimod), men ifølge Foucault er det dog det, der er sket, og han pointerer, at anden opfattelse skyldes, at man forveksler intention med effekt. Dette eksempel understreger Foucaults pointe om, at der altid er en usikkerhedsfaktor forbundet med magt, der gør, at udfaldet ikke nødvendigvis lever op til intentionen. Når vi som mennesker udøver magt, er der altid en rationalitet eller viden forbundet med dette (Foucault, 1994).

Det rationelle aspekt er, at individet altid har en viden om, hvad han/hun gør, men usikkerhedsfaktoren gør dog, at individet ikke har mulighed for at gennemskue konsekvenserne af sin magtudøvelse. Det, at vi skaber retningslinjer for eksempelvis 'korrekt opførsel', gør, at der samtidig skabes mulighed for modstand/oprør – altså 'ikke-korrekt opførsel'. Magt skaber således mulighed for modstand, og det er det, der gør, at vi altid har mulighed for at forandre og ændre på allerede etablerede magtforhold. Heraf også at ændre på opfattelsen af hvad vi eksempelvis kategoriserer som 'korrekt opførsel'. Dette bringer mig frem til en af de vigtige facetter ved Foucaults teori. Ifølge Foucault har vi som individer mulighed for at forandre eksisterende magtforhold, men spørgsmålet er stadig: på hvilken måde og i hvor høj grad har vi mulighed for at forandre eksisterende magtforhold? Mere nøjagtigt: hvilken rolle spiller individet i forhold til de magtrelationer, det er en del af?

3. Individets rolle

En af Foucaults hovedpointer er, at vi skaber os selv som individer igennem forskellige magtrelationer og diskurser om individet. Denne proces kan betegnes som en objektivisering af individet. Historisk set er individet, ifølge Foucault, blevet gjort til objekt igennem diverse institutioner som eksempelvis lægevidenskaberne, skolerne, fængslet etc., og idet at mennesket gøres til objekt og gør sig selv til objekt, bliver det samtidig genstand for kontrol og overvågning (Foucault, 1994). En af de helt store redegørelser for denne objektivisering af individet kommer Foucault med i sit trebindsværk *Seksualitetens historie*, hvor han redegør for, hvorledes seksualitet er blevet 'sin egen institution', hvorigennem individer gøres til objekter for en seksualitet. Forstået således, at vi kategoriserer vores egen og andres seksuelle adfærd, og at der derved skabes flere typer af subjekter (eksempelvis de perverse, de afvigende, de frigide etc.). Foucault foretager således en adskillelse imellem sex og seksualitet, hvor førstnævnte refererer til den konkrete aktivitet og sidstnævnte til en mere omfattende og kompleks størrelse. Sidstnævnte, seksualiteten, skal ses som et produkt af de magtmekanismer, man finder i samfundet, og omhandler således moral, nydelse, fantasier og lignende (Foucault, 2004).

For ikke så længe siden var jeg på ferie i Amsterdam og passerede et af Amsterdams populære kvarterer, nærmere bestemt det såkaldte 'Red light District', som er det kvarter, hvor man blandt andet kan se letpåkledte prostituerede, der vinker fra deres vinduer til de mange forbigående. Det er lovligt at arbejde som prostitueret i Amsterdam og også lovligt at gøre reklame for sin forretning fra sit vindue. Det, der her fangede min interesse, var imidlertid, hvorledes erhvervet som prostitueret i Amsterdam fungerede som en hel turistattraktion. Jeg formoder, at dette skyldes, som Foucault taler om, at seksualiteten igennem mange år har været genstand for en objektivisering. Forstået på den måde, at vi igennem mange års objektgørelse af det seksuelle er nået frem til normative sandheder omkring det seksuelle, ikke kun hvad der er seksuelt, men også hvad der er seksuelt passende etc. Historisk set er det seksuelle blandt andet blevet forbundet med eksempelvis liggeri, nøgenhed, skam/skyld og noget, der foregik i det skjulte eller hørte sig til i det private rum, hvilket, formoder jeg, er en af grundene til, at den åbenlyse 'prostitutionsudstilling' i Amsterdam overhovedet kan fungere som turistattraktion. Med andre ord bliver de normative moralkodekser og forventninger udfordret, hvilket måske er en af årsagerne til, at den åbenlyse prostitution stadig kan vække forargelse, nysgerrighed m.m. på et niveau, der gør, at dette potentielt kan fungere som en turistattraktion.

Det, at man begyndte at studere individet som objekt, var det, der banede vejen for den grundlæggende tanke om, at alt vedrørende mennesket er muligt at studere objektivt, herunder også de facetter, som umiddelbart er skjulte, såsom 'sjælen', 'seksualiteten', 'følelserne' etc., eller rettere man kan sige, at disse fænomener blev og stadig bliver skabt igennem en objektivisering af individet. Forstået således, at vi kategoriserer flere og flere 'begivenheder' med eksempelvis det seksuelle. Til eksempel kan nævnes individets kreativitet i forhold til alle de betegnelser og materielle ting (som håndjern, sko etc.), som i nogle tilfælde proppes ind under paraplyen 'det seksuelle'. Forestillingerne om os selv; hvem vi er, hvad der kan betegnes som seksuelt, og hvad der er rigtigt og forkert i forhold til vores livssituation, kommer således som en reaktion på denne objektivisering. Således kan man også tale om, at vi som individer så at sige kan 'vælge os selv' eller rettere skabe os selv som individer, men at det er en proces, der sker igennem en masse praksisser og selvobservationer. Dette leder mig frem til spørgsmålet om fri vilje. Ifølge Foucaults teori kan man argumentere for, at man skal forstå individet som et, der er udstyret med en fri vilje, men dog kun i nogen grad, da vi hele tiden skabes igennem praksisser/teknikker og modstandsformer (Heede, 2010). Med andre ord er vores meninger, holdninger, tanker osv. konstant 'i fare for' at blive erstattet af andre tanker, meninger etc. Helt nede på et mikroplan påvirker vi hinanden og kontrollerer hinanden i de måder, hvorpå vi handler og spreder vores forforståelser til hinanden, hvilket både foregår på et bevidst plan, men mere interessant endnu også på et ubevidst eller skjult plan. Med andre ord kan vi ikke altid gennemskue de måder, hvorpå vi udøver

magt over for os selv og over for andre, og det er dette faktum, der rokker ved spørgsmålet om, hvorvidt og i hvilken grad individet kan siges at have en egentlig fri vilje.

Magtforholdene i Foucaults optik begrænser sig ikke kun til forholdet mellem individer, men indgår også i det forhold, som individet har til sig selv. De mange måder, hvorpå vi betragter os selv og agerer, er et udtryk for, at vi objektiverer os selv og genstandsgør os selv. Det, at vi eksempelvis beskriver og kategoriserer vores følelser, tanker, handlinger etc., er et af mange udtryk for denne genstandsgørelse. Det er igennem denne genstandsgørelse af os selv (og andre), at vi skaber vores identitet, selvforståelse mm. For Foucault repræsenterer denne genstandsgørelse af os selv og andre nogle undertrykkende mekanismer. Han argumenterer for, at vi igennem denne genstandsgørelse begrænser os selv og derved undertrykker os selv. Således kan man sige, at Foucault kritiserer den proces, hvor igennem vores selvforståelse, identitet osv. skabes – da individet igennem denne proces selv er medvirkende til en undertrykkelse af sin fri vilje. På den ene side tilkendegiver Foucault, at individet skal gøre oprør imod sin egen undertrykkelse af sig selv, og på den anden side tilkendegiver han, at det ikke er individets skyld, at det fastholder sig selv i undertrykkende subjekspositioner, da det jo ikke kan gennemskue, hvorledes det undertrykker sig selv. Men man kan stille spørgsmålstegn ved, om det overhovedet er muligt at 'skabe sig selv' på anden måde end igennem en objektivering af sig selv og andre. Med andre ord: hvorledes skulle vores selvforståelse, identitet m.m. blive til, hvis ikke igennem den proces, der kritiseres af Foucault, og hvad er der egentlig galt med denne proces? Foucault kritiserer imidlertid hele grundlaget for vores normative forståelse og heraf også vores normative forståelse af fri vilje, og han argumenterer for, at vi ser vores muligheder som alt for begrænsede. Forstået på den måde at vi ifølge Foucault faktisk har langt større råderum og frihed til rådighed end den, vi benytter os af. Hans kritik går på, at vi som individer kun navigerer inden for en slags afgrænset felt, som vi selv har skabt, men at feltet i virkeligheden er langt større, og at vi ville opdage dette, såfremt vi turde bevæge os ud over vores normative tankesæt. Sagt med andre ord at vi som individer navigerer i diverse værdisystemer, og at Foucault kritiserer, hvorledes vi passivt henviser til disse værdisystemer frem for at forholde os bevidst til dem og evt. bryde med dem. Vi vedbliver således stadigvæk med at definere os selv inden for 'fastlåste moralsæt' og normative absolutte forestillinger om mennesket. En af de måder, hvorpå vi begrænser vores frihed, er ved, at vi forsimpler 'tingene' på en dualistisk skelsættende måde, eksempelvis: man kan enten være smuk eller grim, begavet eller ubegavet, god eller ond etc. Ifølge Foucault er dette mere komplekst, men jo mere firkantede, vi er som individer, jo mere nuanceforladt vi forsøger at redegøre for vores person over for andre og os selv, jo mere underkender vi kompleksiteten. Hele udgangspunktet og konceptet omkring identitet, selvforståelse etc. kritiseres af Foucault, idet dette for ham ofte

repræsenterer det, han betegner som *kontrolmekanismer*. Det vil sige, at vi bruger disse begreber til at holde hinanden fast med, begrænse hinanden med, slå hinanden i hovedet med og i det hele taget kontrollere hinanden med. Et eksempel er, at vi fastholder hinanden i identiteter og deraf følgende stigmata som eksempelvis ‘alkoholiker, traumatiseret, pervers, depressiv’ etc. Konsekvenser ved dette foretagende er ifølge Foucault, at vi ved at tydeliggøre nogle af disse kontrolmekanismer kommer til at utydeliggøre nogle andre. Det vil sige, at vi ved at fremhæve en persons identitet som f.eks. prostitueret kommer til at ‘miste’ andre facetter. Jeg kan igen referere til min tur til Amsterdam, hvor turister tog billeder af de prostituerede i vinduet. Det, at de prostituerede bliver betragtet, begloet som turistattraktion, gør, at der ikke er fokus på de andre ‘normative værdier omkring individet’, f.eks.: ‘man tager ikke billeder af andre mennesker uden at spørge om lov’. Med andre ord giver eksemplet med ‘prostitutionsudstillingen’ et tydeligt billede af den genstandsgørelse, der kritiseres af Foucault, idet vi glemmer at se os selv og andre som mere og andet end et objekt. Foucaults pointe er, at det, at vi utydeliggør nogle kontrolmekanismer, gør, at det bliver sværere for os at se kontrolmekanismerne, gennemskue dem og gøre oprør imod dem. Ud fra min egen optik bliver vi med andre ord mere afmægtige over for at behandle hinanden ens og ordentligt, såfremt vi vedbliver at placere hinanden i aflåste stigmatiserende bokse. En pointe her er, at magten er mest virksom (udefinerbar som magt), når den usynliggøres.

“En generel og taktisk grund synes at være selvindlysende: på betingelse af, at en vigtig del af den forklædes, er magten udholdelig. Dens heldige udfald står i forhold til den grad, hvori det lykkes den at skjule sine mekanismer”(Foucault, 1994. p. 92).

Magt er således allermest virksom, når den er skjult og således ikke så let lader sig definere som magt. Når vi kamuflerer kontrolmekanismerne, skyder vi os selv i foden, idet vi gør det sværere for os selv at bryde med dem – gøre oprør imod dem. Kontrolmekanismer skal her forstås som dem, der er indeholdt i magt, det vil sige de andre ‘mere skjulte grunde’ til eksempelvis en lovgivning. Et eksempel kunne være, at man i vores samfund proklamerer mere sund levevis. At man laver diverse kampagner i forhold til en sundere livsstil, hvor man hovedsageligt har fokus på individets egen personlige vinding ved at leve sundt. Foruden en interesse i at individet personligt har det bedre, har samfundet også en interesse i at spare penge. Hvis denne (samfundets interesse i at spare penge) ikke er den, der er i fokus, men som på trods af dette stadig er den egentlig drivkraft i forhold til at køre kampagner om sund livsstil, så kan dette økonomiske aspekt siges at fungere som en kontrolmekanisme, der er indeholdt i magten.

I min forståelse af Foucault er det her, jeg hører hans opråb. Foucault anskuer individet som et, der har frihed, mulighed og autonomi nok til at bryde med de systemer, som historisk er blevet skabt i tid og rum. Hertil kommer ikke kun muligheden for at bryde med nogle normative værdier for

at erstatte dem med andre, men også selve det at bryde med grundlaget for disse. Således ser jeg, at Foucault overordnet i sin magtteori anskuer individet som meget kompetent i forhold til at ændre udgangspunktet for sin verdensanskuelse eller måske snarer sine 'tendenser' og fejlantagelser.

4. Bekendelser

Et af de steder, hvor Foucault redegør for individets tendenser og fejlantagelser, er, når han taler om individets forhold til bekendelser. Jeg har valgt at redegøre for Foucaults syn på dette fænomen, da jeg mener, at det er et centralt punkt i hans magtteori, men også fordi det forhold til bekendelser, som han beskriver, for mig at se gør sig yderst gældende i vores samfund i dag. Måske endda i højere grad, end da Foucault skrev sit værk.

I sin magtteori redegør Foucault for, hvorledes den øgede italesættelse af individets følelser, tanker, holdninger etc. medfører en intensiverende streng-
hed over for det, man kunne kalde selvet. Forstået således at individet opfordres til at rette opmærksomhed imod det selv og derigennem konstituere sig selv som individ i forhold til sine handlinger. Foucault beskriver ikke dette som en direkte lovgivning, der finder sted, men derimod som en latent opfordring til individer om at respektere sig selv, 'pleje' sig selv og i det hele taget at tage ansvar for det selv (Foucault, 2004). Individet bliver på den måde også tvunget til at erkende sig selv som objekt for en erkendelse, og man kan sige, at der er tale om en øget individualisering. Set i forhold til vores moderne samfund i dag, kan man drage paralleller til de koncepter, der ligger til grund for begreber som eksempelvis selvterapi, selvudfoldelse, selvudvikling, selvkontrol etc. Ifølge Foucault er hele denne forholden sig til egne tanker og følelser et ideal taget fra kristendommen, hvilket har medført, at vi er blevet et bekendende samfund. Dette kan spores inden for eksempelvis kærlighedsforhold (hvor man bekender følelser og fortid for hinanden) og inden for familien i det hele taget. Denne bekendelsestendens foregår, ifølge Foucault, både i det daglige og under mere højtidelige begivenheder (eksempelvis kirkebryllupper). Den er et udtryk for en teknik, han kalder Pastoralmagten, og som han beskriver som tvang. Om denne teknik skriver Foucault, at den stammer fra kristendommen, men så senere har spredt sig til det offentlige rum, som gør, at den har taget form af magtmekanismer. Foucault taler om, hvordan man i forbindelse med tortur i middelalderen brugte forskellige teknikker til at tvinge bekendelser frem, når ofrene var undvigende, og han beskriver i denne forbindelse tortur og bekendelse som et dystert tvillingepar (Foucault, 1994). Bekendelse bliver således en teknik, der for Foucault hænger sammen med magt. I forlængelse heraf skriver Foucault, at selv den mest blodtørstige magt har brug for bekendelse. Ifølge Foucault anskuer vi som individer imidlertid ikke denne bekendelsestendens som en magt, der tvinger os, men snarere som noget positivt, der kan give

os sandheder. Vi ser det snarere som et onde, hvis vi ikke kan få adgang til disse bekendelser eller ikke er i stand til selv at bekende. Forstået således at vi har større tilbøjelighed til at se det, som at der er en tvang, der holder bekendelserne tilbage, en tvang der gør, at vi ikke kan frigøre os selv, frem for at se vores tendenser til at bekende os som et udtryk for magtmekanismers funktion. Et eksempel kunne være, at vi mener, det er vigtigt for vores partner at "åbne sine følelser op" over for os. Vi ser det således som en 'værdi i sig selv', at vi og andre er i stand til at udtrykke, hvad vi føler, synes og mener om hinanden både på godt og ondt. Man kan anskue det således, at bekendelser ikke finder sted uden en samtalepartner/en, man kan bekende sig over for, som kan trøste, kritisere, støtte, fordømme etc., og ifølge Foucault ligger der en magt i dette forsøg på at få adgang til et andet individs indre i forhold til at kontrollere denne og fælde dom om denne. Den fordømmelse eller støtte, der affødes af bekendelsen, anviser nemlig samfundets og individets interesse i at administrere, påvirke og kontrollere hinanden. Forstået på den måde at den, som aflæser sandheden, også er den, som bliver herre over sandheden – det vil sige den, der konstituerer en sandheds diskurs. Denne bekendelsesteknik kan således også betragtes som et eksempel på, hvorledes sandhedsproduktionen som helhed er gennemsyret af magtforhold. Ud fra Foucaults perspektiv er samfundet nemlig egen producent af sandheder, hvilket er endnu et udgangspunkt, der kritiseres af Foucault.

I Foucaults optik både kan og skal vi bryde med rigtig meget og altså ikke kun udskifte et tanksæt med et andet, men også så tvivl om vores grundlag for disse (eksempelvis bekendelse som koncept). Det er også en af grundene til, formoder jeg, at Foucault gør os opmærksom på, at det er samfundet og individerne, der er sandhedsproducenter. Foucault foretager en kritisk intervention i denne menneskets sandhedssøgen (søgen efter absolutte sandheder) og det, at vi forsøger at fremhæve vores fortolkninger af verden som absolut sande. Denne kritik foretager Foucault ikke kun for at vise os, hvorledes magt fungerer, men også fordi han ønsker, at vi aktivt skal bruge denne viden som et springbræt over imod at ændre selve de rammer, som vores fortolkninger skabes inden for. Vi har alle forskellige værdisystemer, der infiltrerer hinanden på måder, der gør, at vi ikke altid kan gennemskue de undertrykkende mekanismer, som affødes af disse. Værdisystemerne kan siges at ligge inden i os selv og uden for os selv og er hovedsageligt styret igennem vores mentalitet – en slags governmentality, men selv dette skal vi stræbe imod at ændre på, foreskriver Foucault, og det må betyde, at der på en eller anden måde, ifølge Foucault, i individet ligger en egenskab til at kunne gøre netop dette.

5. Normativ tænkning

Foucault selv forholder sig ikke direkte og detaljeret til, hvordan vi kan ændre på eksisterende magtforhold, og han favoriserer ikke nogle magtforhold frem for andre, da hans ærinde mere handler om at gøre os opmærksomme på, hvorledes magtmekanismer overordnet fungerer. I det følgende vil jeg dog redegøre for, hvorledes jeg selv mener, at Foucault på trods af sit egentlige ærinde alligevel sætter nogle værdier over andre, om end det kan siges at ligge implicit i hans magtteori.

Et af de centrale elementer ved Foucaults magtteori er, at den sigter imod at ændre eller opløse forskellige fastgroede samfundsforestillinger om mennesket. Dette kommer i stand ved at han redegør for, hvorledes selv de mest grundlæggende/instinktmæssige forestillinger, vi har omkring os selv og vores individualitet, ikke er universelt givne, men derimod blot et udtryk for historisk påvirkning. Man kan se det således, at det er alle de forskellige tankesæt, som vi adopterer fra diverse institutioner (og som vi samtidig selv har været med til at skabe), der gør, at vi foretager forskellige kategoriseringer, og når de forskellige tankesæt vinder indpas, forsøger vi dernæst at fremhæve dem som universelle sandheder. Foucault var selv imod denne form for metafysisk tænkning, altså at man kunne fremfinde universelt givne sandheder. Dette er måske også grunden til, at Foucault ikke direkte fremhæver nogle værdier som bedre eller vigtigere end andre, da han ikke er tilhænger af denne form for normativ tænkning – og dog. Jeg læser Foucault således, at han faktisk kommer til at give udtryk for netop nogle normative værdier i sin kritik af den fornuft, der er indlejret i vores samfund. Men dette er også grunden til, at vi kan finde og få nogle svar på de muligheder og begrænsninger, vi som individer har, for at kunne ændre på vores livssituation.

6. Overlevelse

Hvis man helt overordnet skulle tale om normative værdier i Foucaults teori, kan man jo passende starte med hans egen magtforståelse. Foucault beskriver et magtbegreb, der som udgangspunkt kan siges at være mere bredt og mere altomfavnende end den gængse magtforståelse, men hans magtbegreb lader sig alligevel definere som noget absolut. Forstået således at dersom magt er et allestedsnærværende fænomen, som vi som individer hverken kan erhverve os eller komme udenom i sociale relationer, bliver Foucaults magtbegreb en form for absolutisme og determinisme. Vi er så at sige dømt til at skabe os selv som individer igennem magtdiskurser. Vi kan med andre ord ikke komme uden om magten, hvilket kan forstås sådan, at magten nødvendigvis må være noget absolut i Foucaults teori. I hans teori er individet på den ene side udstyret med en fri vilje, forstået som at individet har en auto-

nomi, men på den anden side delvis determineret af, hvorledes magten fungerer.

Det er afgørende at gøre opmærksom på, at Foucault ikke kun tillægger magten en negativ værdi, men også ser magten som noget positivt. Det, at vi som individer ikke bryder fuldstændig med de undertrykkelsesmekanismer, som magten indeholder, skyldes, at magten også giver os noget positivt (Foucault, 1976). Et eksempel på dette kunne være, at vi var fanget i vores eget og samfundets syn på os selv som 'et dårligt menneske'. Det vil sige, at de forudgående tanker, vi har omkring 'et dårligt menneske', er de samme, som resten af samfundet har. Lad os sige, at denne forestilling om os selv overgår alle andre forestillinger om os selv, og at vi således begrænser os selv til udelukkende at betragte os selv som 'et dårligt menneske'. Herved frarøver vi os selv muligheden for at være andet end et dårligt menneske, og med Foucaults ord undertrykker vi herved os selv (vores mulighed for at være anden end det). Vi accepterer dette stigma og accepterer, at det nok bare er tilfældet, at vi er et dårligt menneske. Dette accepterer vi ifølge Foucault, fordi det også giver os noget. Måske slipper vi for at tage ansvar for, hvordan vi behandler andre individer, fordi vi med dette stigma blot kan læne os tilbage og sige: 'jamen, jeg er jo et dårligt menneske og derfor ...'. På den måde kommer 'vores boks' (den andre placerer os i), til at give os noget 'positivt', det at vi ikke behøver tage ansvar for at såre andre, eller at andre ikke har forventninger til os osv. Det er det, som Foucault mener med, at magtens undertrykkende mekanismer også kan give os noget positivt, og at det er derfor, vi accepterer magten.

I sin teori, tro jeg, at Foucault antyder, at en af grundene til at vi 'gemmer os bag undertrykkende magtmekanismer' skyldes vores bestræbelser på at overleve i vores verden. Forstået på den måde at vi forsøger at styrke vores egen livssituation ved at forsimple tingene for på den måde at føle, at vi har en form for kontrol med vores livssituation. Vi putter således os selv og andre i 'kasser', bekender os selv, skaber billeder og associationer omkring os selv. Alt sammen i vores bestræbelser på at overleve iblandt hinanden.

Foucault var meget inspireret af Nietzsche og hans magtteori og har taget meget fra Nietzsches teori, som han har bygget videre på i sin egen. Nietzsche skrev værket *Viljen til magt*, og Foucault skrev værket *Viljen til viden*. I begge værker ligger der en anskuelse af individer som nogle, der søger magt i deres eget liv uden måske egentlig selv at være klar over, at dette er deres udgangspunkt. Foucault kritiserer institutionerne og deres vidensbase-rede udgangspunkt, og Nietzsche kritiserede religionerne (særligt kristendommen), men også senere ideologier for at forsøge at tvinge deres synspunkter og moraler ned over befolkningen (Nietzsche, 1997). Begge hævdede de, Nietzsche og Foucault, at vi som individer fastholder os selv i undertrykkende positioner, og at vores fornemste opgave må være at bryde med vores metafysiske tænkning og derfra skabe noget nyt og anderledes. Grunden til, at vi accepterer magt, er ifølge Foucault, at den giver os noget

positivt, og grunden til, at vi stræber efter magt, er ifølge Nietzsche, at det ligger i vores natur (det ligger i vores natur at ville have magt, fordi det er den måde, vi tilstræber at overleve på).

Nietzsche taler om det, han kalder ressentimentsfølelsen hos mennesket, som bedst kan beskrives som følelsen af selvhad, selv om genstanden for det gentagne had (re-sentiment: gen-følelse) tilsyneladende er ydre. Ressentimentsfølelsen illustrerer, ifølge Nietzsche, det svage menneskes forsøg på overlevelse. Der er her tale om et selvhad, der opstår, når individet konfronteres med sin egen afmagtsfølelse i forhold til de værdier, der er styrende i samfundet. Individets følelse af utilstrækkelighed, når det ikke mener at kunne leve op til de krav, det stilles over for og derfor oplever at føle sig truet på sin overlevelse. Ifølge Nietzsche udspringer denne følelse af had af et menneskeligt behov for magt i samfundet og magt i eget liv og er et grundlæggende selvhad, der projiceres over på et had til samfundet og de mennesker i samfundet, som umiddelbart lader til at slå til i samfundet eller modsat synes at være en trussel mod de aktuelle samfundsværdier. Hermed ligger der, bag ønsket om at verden bliver fortolket på denne eller hin måde, en vilje til magt, hvilket også betyder, at det enkelte individs fortolkning af sandheden bliver et slags skalkeskjul for den enkeltes ønske om magt.

Ideen om magt som denne grundlæggende faktor, der indgår i alt og er afhængig af de sociale og samfundsmæssige forhold, gentages i Foucaults magtteori. Foucaults magtbegreb omfatter noget grundlæggende, som er uløseligt forbundet med den sociale kontekst – både med et negativt og positivt træk. For Nietzsche er magten heller ikke udelukkende negativ. Det negative ligger derimod i menneskets manglende erkendelse af, at det er dette ønske om magt, der danner det egentlige grundlag for dets moral og handlinger. Foucaults magtteori er ikke lige så ensartet og konkret som Nietzsches. Foucault går i modsætning til Nietzsche ikke ind og gør sig til dommer over de forskellige værdier. Alligevel kan der argumenteres for, at Foucault bidrager med en holdning til, hvorledes individet ideelt set burde forholde sig til sin frihed og placering i det store sammensurium af magtrelationer for på bedste vis at sikre sin egen overlevelse som subjekt.

Hos både Nietzsche og Foucault finder man en kritik af individet for det, man kunne kalde individers 'dumhed'. Begge teoretikere er som udgangspunkt kritiske over for de større institutioner som kirken, uddannelsesstederne, fængslerne, hospitalerne etc., men også over for individers måde at gebærde sig på i systemerne, og deres største kritik rammer ind der, hvor man kunne tale om individets manglende erkendelse af sig selv og det samfund, som det er en del af. På mange måder kritiserer særligt Foucault individet for at være 'bedøvet' i forhold til at erkende sin egen rolle i samfundet og sine egne evner i forhold til at bryde med allerede eksisterende systemer. Heri kan der spores nogle af Foucaults værdier omkring opbrud, erkendelse, handling og gennemskuelighed.

7. Gennemskuelighed

Man finder Foucaults overordnede kritik i hans kritik af den uigennemskuelighed, som magtmekanismerne skaber. Det er nemlig individets ofte manglende viden omkring sig selv og de relationer, det indgår i, der kritiseres. Dermed har Foucault en normativ værdi omkring gennemskuelighed. Foucault ønsker, at individet skal bestræbe sig på at gennemskue magtens tendenser for på den måde (på fornuftig vis) at kunne bryde med nogle af de undertrykkelsesmekanismer, som magten indeholder. Foucault forklarer, hvorfor vi til tider accepterer magten på trods af dens undertrykkende mekanismer, men dertil skal vi stadig forstå og erkende mekanismerne i den – f.eks. er det fint, at individet gerne vil leve sundt for egen personlig vindings skyld, men at individet dog samtidig må gøre sig det bevidst, at samfundet har fokus på den økonomiske gevinst ved sundhed og måske ikke nødvendigvis er særlig interesseret i individets egne personlige mål.

Både skjult og mindre skjult magt handler om, hvorvidt vi kan gennemskue det, vi er en del af og det, som overgår os, og det, som vi selv er med til at skabe. Det er vores ofte manglende viden omkring os selv og de magtrelationer, som vi indgår i, der kritiseres af Foucault (Foucault, 1976). Således er Foucault modstander af, at vi tilslører de egentlige hensigter og mål med vores handlinger, lovgivninger etc. På sin vis forekommer Foucaults teori måske ret banal her, eftersom de fleste af os nok har idealer om gennemskuelighed, ærlighed, sandhed etc. Men her skal man ikke glemme, at mange af de idealer, vi har, er rodfæstede i mange års forudgående idealer, og at vi måske ville have meget svært ved at forklare, hvorfor vi eksempelvis mener, at den seksuelle lavalder ligger og burde ligge på præcis 15 år, hvis vi ikke måtte referere til et moralsæt, der synes fundamentalt for de fleste af os.

Foucault har dog selv, som nævnt, nok nogle absolutte værdier, om end det er den absolutistiske tænkning, han ønsker at bryde med. Disse værdier findes i hans opfordring til individer om, at de skal gennemskue og eventuelt bryde med netop absolutistiske værdier!

8. Foucault ærinde

Foucaults teori kan virke meget overordnet og svær at anvende i praksis. Han redegør for, hvordan vores forestillinger og tankegange styres af os selv og andre igennem magtspil og magtmekanismer, som har indvirkning på, hvorledes vi konstitueres som subjekter.

Foucault kritiserer skjulte magtmekanismer, uigennemskueligheden, det, at vi som individer tydeliggør nogle kontrolmekanismer og derved utydeliggør andre, samt individets manglende brud med magtens undertrykkende mekanismer. Når vi betragter individet i Foucaults optik, ser vi et individ, der ikke gør brug af sin reelle frihed. Som individer er vi, ifølge Foucault,

udstyret med mængder af frihed, men vi gør ikke brug af al den frihed, som vi reelt har. En af grundene til at vi ikke gør brug af vores reelle frihed og fri vilje, men i stedet underkaster os de undertrykkende magtmekanismer, er, at de giver os fordele. Med andre ord føler vi ikke, at vi behøver at kende til samfundets bevæggrunde for eksempelvis at anvende diagnosen PTSD, fordi det måske kan være meningsfuldt for den enkelte at se symptomer som netop udtryk for denne sygdom i ens eget liv. Derudover er en anden grund til, at vi ikke gør brug af vores reelle frihed, den, at det kan være risikabelt at gå imod de undertrykkende mekanismer, da de finder sted i sociale relationer og i skabelsen af os selv. Det er dermed kun til dels muligt at bryde med dem. På den måde kan man sige, at vi som individer, ifølge Foucault, har mere frihed end vi benytter os af, samtidig med at vi også altid vil være spundet ind i en allestedsnærværende magt, som vi aldrig vil kunne kontrollere fuldt ud, eftersom vi aldrig vil kunne være fuldt ud bevidste om denne. Hvor meget frihed, vi som individer har, afhænger således et langt stykke hen ad vejen af, hvor meget frihed vi giver os selv eller benytter os af, samtidig med at der er en naturlig grænse i form af en magt, der altid vil være en del af vores subjektivering.

9. Konklusion

Overordnet set kan man anskue Foucaults magtteori som et kritisk projekt, hvor Foucault med sin teori kritisk undersøger den fornuft, som er indlejret i vores samfund. Foucaults teori kan ses som en kritik af allerede eksisterende teorier, hvor han kritiserer alle former for normativ tænkning – og særligt er kritisk over for teorier, der bygger på et metafysisk fundament. Foucaults teori rummer ingen normativ erkendelseslære. Foucault argumenterer for, at vi som individer altid har et formål med vores videns-påstande. På den måde bliver Foucaults teori en kritik af det, som vi tager for givet og ser som universelt sandt. Med sin magt-teori søger Foucault at tydeliggøre for os, at der er andre måder, hvorpå vi kan indrette vores samfund og den sociale orden end den, som vi antager, er den eneste rigtige. Men hvordan kan de andre måder fremmes? Det er det spørgsmål, som jeg har forsøgt at besvare ved at vise, at Foucault både kommer med et bud på, hvor grænserne for individets autonomi går, og på hvad vi reelt selv kan ændre på som individer. Ud fra min læsning af Foucault mener jeg, at man kan slutte med at sige, at grænserne for individets frihed er nogle, som individet groft sagt selv skaber igennem diskursive strategier. Foucault søger at vise os, at vores normative grænser ikke er reelle objektive sande grænser, men normative og foranderlige i tid og rum. For Foucault ligger den eneste reelle grænse for individets frihed og autonomi således i individets så at sige 'manglende kontrol over magten' – det at vi ikke har mulighed for at gennemskue konsekvenserne af vores handlinger, holdninger, forudsige magten og kontrol-

lere den. Dog kan man konstatere, at selvom vores frihed og autonomi ikke er total (grundet magtens uforudsigelighed), har vi stadig et større potentiale til at 'være mere fri end vi er', til at være mere åbne og fleksible i konkrete situationer, frem for at søge objektive moraliserende sandheder, der har konsekvenser for at forbedre vores og hinandens livssituationer.

LITTERATUR

- FOUCAULT, M. (2004). *Brugen af nydelse*. Frederiksberg: Det lille Forlag.
FOUCAULT, M. (1994). *Viljen til viden*. København: Det lille Forlag.
HEEDE, D. (2010). *Det tomme menneske*. København: Museum Tusulanums Forlag.
NIETZSCHE, F. (1997). *Den muntre videnskab*. Frederiksberg: Det lille Forlag.